

Jerzy Axer

Kazimierz Kumaniecki in evolucija klasične filologije v Ljudski republiki Poljski

Položaj klasične filologije na Poljskem je bil v primerjavi s položajem v drugih državah sovjetskega bloka izjemno dober: boljši kot na Madžarskem, Češko-slovaškem, v Romuniji, Jugoslaviji, da Sovjetske zveze sploh ne omenjamo. Tako je bilo zaradi dejavnikov, ki niso bili odvisni od razporeditve v kateri izmed skupin znotraj akademske skupnosti, zlasti zaradi različnih strategij Moskve v državah, ki so prišle pod njeno gospodstvo po koncu druge svetovne vojne. Kljub temu so poljski klasični filologi dober primer, kako lahko solidarnost znotraj skupnosti, močan občutek poslanstva in nekdo, ki zna voditi, skupnost povežejo v odpor, ki je v praksi kar učinkovit, ter jo hkrati obvarujejo pred represivnimi ukrepi.

Zdi se, da je klasičnim filologom na Poljskem uspelo ustvariti točno takšno skupnost.¹ Na področju klasične filologije je imel prva tri desetletja vlogo voditelja in stratega profesor Kazimierz Kumaniecki (1905–1977). Njegov način vodenja se je ohranil še po njegovi smrti, vse do konca Ljudske republike Poljske.

Moj prvi poskus, da bi doumel vlogo Kazimierza Kumanieckega v zgodovini poljske klasične filologije, sega v izjemen zgodovinski trenutek pred več kot dvajsetimi leti. Januarja in februarja 1989 je potekala okrogla miza med prenovljeno Solidarnostjo in komunistično vlado. V zraku je bila sprememba, čeprav je le redkokdo pričakoval, da bo to zadnje leto komunistične vladavine na Poljskem.

¹ Ne smemo pozabiti, da je šlo za skupnost, ki je komunistične oblasti na Poljskem niso štele za pomemben del ideološke fronte.

V takem vzdušju so klasični filologi pripravljali knjigo s profili vseh vodilnih osebnosti na področju preučevanja antike, ki so delovale na Varšavski univerzi od njenega ponovnega odprtja po umiku Rusov iz Varšave leta 1916 dalje. Zanj sem moral napisati portret Kazimierza Kumanieckiego.² V študiji sem se osredotočil na vzroke, zakaj je Kazimierz Kumaniecki vse od vojne do konca življenja med poljskimi klasičnimi filologi užival tako izjemen položaj. Skušal sem prikazati kontinuiteto med njegovo dejavnostjo med okupacijo, v protinacističnem in protikomunističnem podzemlju, in cilji, ki si jih je zastavil v Ljudski republiki Poljski. Med drugim sem se vprašal, kako se mu je posrečilo, da je bil pod novim sistemom tako uspešen, ne da bi naredil — kot v en glas potrjujejo vsi njegovi prijatelji in kot so začutili njegovi študentje — kakšno omembe vredno gesto v podporo temu sistemu.

Odgovori, do katerih sem takrat prišel, so bili v glavnem intuitivni; niso se opirali na dokumente, temveč na tesne osebne stike ter na izkušnje z metodami in rezultati profesorjevega delovanja znotraj skupnosti klasičnih filologov. Danes, ko imamo raziskovalci dostop do arhivov Ministrstva za državno varnost in Državne službe, shranjenih na Inštitutu za narodni spomin (IPN), so se mi ta intuitivna ugibanja praktično v celoti potrdila.

Po skoraj četrto stoletja se naša perspektiva kajpak spremeni. Tek časa in primerjave z izkušnjo klasičnih filologov iz drugih držav pod vplivom Moskve so pripeljali do tega, da sem sklenil obravnavati širši kontekst od tega, v kakršnem sem preizpraševal dejavnost svojega profesorja pred leti. Vključiti je bilo treba vsaj dva vidika — poljsko intelektualno opozicijo v poznem devetnajstem in zgodnjem dvajsetem stoletju ter dinamiko protinacističnega odpora med drugo svetovno vojno.

Najbolj bistvena sprememba izhaja iz potrebe, razumeti Kumanieckega v kontekstu večgeneracijske tradicije tega, kako je poljska inteligenca delovala v razmerah nesuverenosti, pri čemer je bilo treba upoštevati zlasti krog klasičnih filologov v Galiciji, ki je bila v letih 1875–1918 dežela pod avstrijsko oblastjo. Drugi relevantni kontekst povezuje držo Kumanieckega po letu 1945 z odnosom cele skupine intelektualcev iz akademskih krogov, vpletenih v dejavnost Informacijsko-propagandnega biroja v glavnem štabu ilegalne Domovinske vojske (*Armia Krajowa*), ki so se, raje kot da bi ostali v skrivni opoziciji, po letu 1945 odločili delati na Varšavski univerzi.

Po zaslugi projekta *Gnothi seauton* sem lahko redefiniral lastno akademsko identiteto klasičnega filologa in bolje razumel usodo, življenje in delo svojega učitelja. Collegium Budapest je ponudil izredno priložnost, da svojo iz-

2 Gl. *W kręgu wielkich humanistów: Kultura antyczna w Uniwersytecie Warszawskim po I wojnie światowej* [Med velikimi humanisti: antična kultura na Varšavski univerzi po prvi svetovni vojni], ur. Izabela Biezuńska-Małowist (Varšava: Państwowe Wydawn. Nauk., 1991), poglavje o Kumanieckem 90–113; italijanska različica je izšla leto dni kasneje v *Indexu* 21 (1993) v Neaplju, poglavje o Kumanieckem 81–110.

kušnjo primerjamo z izkušnjami kolegov iz drugih držav, ki so se po drugi svetovni vojni znašle v enakem zgodovinskem položaju sovjetske nadvlade in ki so nato pridobile ali ponovno pridobile samostojnost v istem času kot Poljska.

ZGODOVINSKO OZADJE

Tradicija odpora intelektualcev izvira na Poljskem iz stodvajsetletne zgodovine naroda brez države. *Inteligenca*, družbena tvorba, ki je do neke mere nadomestila tradicionalno politično dejavno plemstvo, se je razvila v obdobju 1795–1918, ko je bila Poljska razdeljena na tri dele in so ji vladale Rusija, Avstrija in Prusija. Skupaj s pesniki in umetniki si je prizadevala za vlogo nevidne poljske vlade, ki je usmerjala narodovo domišljijo in je prevzela odgovornost za domoljubno delovanje in vrednote. Pet generacij družbene elite je odraslo v prepričanju, da so zavezane neprestanemu — javnemu ali tajnemu — prizadevanju za ohranjanje in utrjevanje narodnega izročila; skoraj vse generacije tistega časa so se Rusom uprle z orožjem.

Iz takšnega zaledja so zrasli vzorci ravnanja, ki so se sprožili v obdobju nove izgube neodvisnosti, od 1939 do 1989. Poleg tega je v obdobju med obema vojnama izobraževalni sistem druge poljske republike (1918–1939) vzgajal mlade v spominu na vstaje in ilegalni boj za neodvisnost; za zgled so jim dajali ravnanje, ki se je morda takrat zdelo zastarelo, ki pa je ljudi dobro pripravilo na dejaven odpor med drugo svetovno vojno in olajšalo izoblikovanje poljske ilegalne države.

NEMŠKA OKUPACIJA

Na Poljskem se je druga svetovna vojna začela z nemškim vdorom 1. septembra 1939 in s sovjetskim vdorom 17. septembra istega leta.

V tistem delu Poljske, ki so jo zasedali Nemci, so bila Hitlerjeva navodila, kaj narediti z elito, med drugim z akademsko elito, jasna: poljsko inteligenco je bilo treba fizično iztrebiti. Pomen operacije *Sonderaktion Krakau* 6. novembra 1939 je bil simbolen — pedagoško osebje Jagelonske univerze in drugih krakovskih visokošolskih ustanov so odpeljali v koncentracijsko taborišče Sachsenhausen. Po Mussolinijevem diplomatskem posredovanju jih je nekaj prišlo nazaj, druge so tam pomorili. Glavni guverner okupirane Poljske Hans Frank je nato v govoru za oficirje Gestapa dejal: »Gospodje, prosim, da poljskih profesorjev ne pošiljate v koncentracijska taborišča, ubijte jih na mestu.« Zato so v prvih dneh nemško-sovjetske vojne, ko so nemške čete 30. junija 1941 vkorakale v Lvov, poljske univerzitetne profesorje pri priči pomorili, večino v noči s 3. na 4. julij.

Vse poljske univerze in šole, razen osnovnih šol, so bile od prvih dni nemške okupacije dalje zaprte.³ Vse te ustanove so hitro začele s podtalno dejavnostjo; Varšavska univerza je delovala od februarja 1940 naprej. Akademске strukture iz Poznanja, mesta, ki so ga pridružili Reichu, so se preselile v Varšavo. Poljska ilegalna država — ki je nastala skoraj pri priči — je po vsej državi zgradila skrivno izobraževalno mrežo. Učenci in študentje so pridobivali maturitetna spričevala, diplome in doktorate.

Zaradi vojne je Poljska utrpela ogromno človeško in materialno izgubo. Njeno ozemlje se je premaknilo proti zahodu in prišlo je do množične selitve prebivalstva. Predvsem pa se je celotna Poljska znašla v sovjetskem vplivnem območju.

ZGODNJA POVOJNA LETA

Akademsko življenje in visokošolsko izobraževanje v letih 1945–1948 sta do neke mere nadaljevala s predvojno tradicijo. Prenova akademskega življenja se je začela že januarja 1945. Vse strukture so se postopoma prikazale iz podzemlja. Klasično filologijo se ponovno odprli na Jagelonski univerzi, na Varšavski univerzi, na Poznanjski univerzi in na Lublinski katoliški univerzi (*Katolicki Uniwersytet Lubelski* — KUL). Znanstveniki z vilenske univerze so prišli v Torun, znanstveniki z lvovske univerze v Vroclav. Oddelek za klasično filologijo so odprli tudi na novoustanovljeni Univerzi v Lodžu.

Tako je leta 1946 vseh šest predvojnih oddelkov za klasično filologijo že sprejemalo študente, pričenjalo na novo graditi svoje požgane in izropane knjižnične zbirke in začenjalo z rednim akademskim delom. Kmalu so spet začeli izdajati predvojno glasilo poljskih klasičnih filologov *Eos* z uredništvom v Vroclavu in v njem objavili seznam članov akademske skupnosti klasičnih filologov, ki so bili umorjeni ali pa so umrli — približno 15 odstotkov seznama iz leta 1939. V Varšavi so ustanovili novo glasilo *Meander*. Poljska akademija znanosti in umetnosti in Varšavsko znanstveno društvo sta ponovno začela delovati in sta ustanovila sekcije, ki so se ukvarjale z antiko. Poljsko filološko društvo (PTA), nastalo leta 1893, ki je bilo pred vojno močna organizacija, je prevzelo svojo staro nalogo ter je usmerjalo latinsko in grško izobraževanje po srednjih šolah in organiziralo lokalne izpostave. V dveh letih je doseglo predvojno raven članstva — članarino je plačevalo približno štiristo oseb. V okviru društva so delovale cele kohorte učiteljev. Društvu so predsedovali vodilni univerzitetni profesorji.

3 V delu Poljske, ki so jo od oktobra 1939 do junija 1941 zasedali Sovjeti, je bil položaj drugačen. Ta teritorij so priključili sovjetski Ukrajini in Belorusiji ter Litvi, ki je nato kmalu postala sovjetska republika. Kljub množičnim deportacijam in represiji je bil položaj poljskega izobraževalnega sistema in poljske inteligence drugačen kot na ozemlju, ki so ga okupirali Nemci. Univerze in šole so še naprej delovale, toda kot ukrajinske, beloruske in litovske ustanove, saj so Poljaki uradno predstavljali zgolj eno izmed etničnih skupin v zahodnih republikah Sovjetske zveze.

SOVJETSKI MODEL

Politični pritisk se je med letoma 1949 in 1955 okrepil. Republiko Poljsko so preimenovali v Ljudsko republiko Poljsko. Novo Poljsko akademijo znanosti (PAN), ki je leta 1951 tako kot povsod v sovjetskem bloku nadomestila obstoječe akademije, so spočetka sestavljali predvsem pred vojno uveljavljeni znanstveniki. V prvi skupini rednih in dopisnih članov, izvoljenih v akademijo, je bilo relativno malo nameščencev komunistične partije. Sestavljali so jo člani, izbrani s kooptacijo, dali so ji pooblastila državnega organa za nadziranje znanosti in raziskovanja na Poljskem in prevzela je posebne pravice Ministrstva za visoko šolstvo.

Ta odredba, po izvoru stalinistična in zasnovana tako, da bi dajala zgolj videz svobode, je na Poljskem v naslednjih letih pripeljala do paradoksalnega položaja. Akademija je postala na videz samoupravna formacija znanstvenikov, v kateri je komunistična partija obvladovala področja, ki so bila bistvenega pomena za njene politične interese, nadzor nad raziskavami in splošno smerjo razvoja posameznih disciplin pa sta bila v veliki meri odvisna od vodilnih znanstvenikov vsakokratne discipline. Ti so imeli do neke mere moč, da so se zoperstavljali odločitvam glede osebja ali ideološkim direktivam, ki bi drastično znižale kriterije akademske kvalitete in ogrožale izbiro osebja na podlagi zaslug. Tako je lahko akademija postala zatočišče za uveljavljene znanstvenike brez povezav z novo ideologijo. To vlogo je uspešno izpolnjevala vse do propada Ljudske republike Poljske. Kar se tiče poučevanja in položaja učencev, so bile denimo stvari veliko slabše; to področje je bilo v rokah ubogljivih aparatčikov z ustanov, odgovornih za izobrazbo.

V obdobju med letoma 1949 in 1955 niso sicer uradno ukinili nobenega oddelka za klasično filologijo in niso odpuščali osebja,⁴ vendar se je vpisovanje študentov v Poznanju, Torunju in Lodžu končalo leta 1952; ministrstvo je nameravalo omejiti dodiplomski študij samo na Vroclav. *Eos* je izhajal v dveh verzijah — v osrednjem zvezku, ki je bil kot prej večjezičen, in še v enem zvezku poljudnih besedil in recenzij izključno v poljščini. V odgovor na omejitve vpisa je postalo Poljsko filološko društvo (PTA) še dejavnejše in je ustanavljalo podružnice tudi v mestih brez univerzitetnega študija klasične filologije.

V tem težkem obdobju je društvo ohranjalo tesne stike s skupnostjo šolskih učiteljev. Na vsako potezo, s katero je skušala oblast omejiti obseg poučevanja latinščine v srednjih šolah, se je odzvalo z ugovori — in ti so bili do neke mere učinkoviti. Ob vsaki politični odjugi je poskušalo ponovno odpreti klasične gimnazije ali vsaj razrede s klasičnima jezicoma. Za zelo koristno se je izkazala izkušnja z ilegalnim šolstvom med drugo svetovno vojno. Ta je

4 Ni mogoče spregledati, kako antičnih študij na Poljskem niso preganjali do takšne mere, da bi znanstveniki zaradi tega emigrirali — kot se je denimo zgodilo na Madžarskem in v Romuniji. Samo grecist Aleksander Turyn je ostal na tujem; Poljsko je zapustil leta 1939 in zavzema danes vidno mesto v zgodovini klasične filologije v Združenih državah.

obsegala usposabljanje učiteljev za poučevanje snovi, ki ni bila v učnem načrtu, tako po šolah kot na domovih. Dolgo poljsko izročilo domačega šolanja — ki je bilo alternativa neustreznemu javnemu šolstvu — je bilo med izobraženstvom še živo.

VLOGA KLASIČNE FILOLOGIJE POD KOMUNIZMOM

Bolj ko je bila neka disciplina politično kočljiva, bolj je komunistično partijo skrbela avtonomija znanstvenikov s tega področja. Največji pritisk so seveda izvajali v filozofiji, sociologiji in ekonomiji. Vendar pa so, kot se je izkazalo, prvi generaciji rušilcev starega sistema na teh področjih pripadali tako nadarjeni in bleščeči bodoči disidenti, kot so bili Leszek Kołakowski, Bronisław Baczko in Zygmunt Bauman. Že leta 1956 so komunistični partiji povzročali bistveno večje probleme kot konservativci in tradicionalisti, ki so jih po letu 1949 odrinili na obrobje.

Klasična filologija ni bila v prvi bojni vrsti, še v drugi ne, partijski aparatičniki je niso izbrali za ukinitve ali za takojšnjo radikalno ideologizacijo. Tako je bila njena usoda v tem času odvisna od tega, v kakšni meri je oblast v skupnosti našla ljudi, ki so bili pripravljeni sprožiti in sami izpeljati ta proces, pa tudi od tega, v kolikšni meri je bila celotna skupnost imuna na politično indoktrinacijo.

Izkazalo se je, da med klasičnimi filologi na Poljskem ni bilo takšnih »mladih levov«, kot so bili med filozofi in sociologi. Prav tako med njimi ni bilo kandidatov za ovaduhe komunistične partije, ki bi hlepeli po ugledni akademski karieri in bi si lahko pridobili podporo kolegov. Nazorneje povedano, na področju antičnih ved se ni pojavil noben »arhitekt zla«, kot se je to zgodilo na Madžarskem in v Romuniji; število zagretilih podpornikov novega sistema je bilo zanemarljivo — z eno pomembno izjemo, o kateri piše Elżbieta Olechowska v študiji o Bronisławu Bilińskem. V teh krogih je bilo le malo somišljenikov predvojne levičarske opozicije, torej ljudi, ki bi zdaj želeli svoja prepričanja uveljaviti v praksi. Takšen potencial je denimo obstajal med polonisti jezikoslovne in literarnozgodovinske usmeritve. Še manj je bilo med njimi ljudi, ki bi jih pred letom 1939 preganjali ali politično zatirali, za kar bi se zdaj morda hoteli maščevati. Poleg tega je bila ogromna večina te skupnosti globoko verna.

Po drugi strani pa klasična filologija na Poljskem ni bila podvržena občasnim represivnim ukrepom policije in lokalne uprave — v nasprotju s Češkoslovaško, kjer so se denimo zaradi vsesplošnega pomanjkanja zanimanja za takšno nišo tajne službe lahko spravljele na klasične filologe v svarilo širši družbi. V tej niši je bilo na Poljskem zaposleno razmeroma številno, dobro organizirano in med seboj lojalno pedagoško osebje. Filologi so še vedno vzdrževali stike s širšimi intelektualnimi krogi, ki so na antično tradicijo in

latinščino gledali kot na pomembno komponento poljske tradicije ter svojski dokaz, da Poljska pripada Evropi. Brez pomena ni bilo niti to, da je bila latinščina do leta 1969 jezik katoliške liturgije.

VLOGA KAZIMIERZA KUMANIECKEGA

Da so vse te prednosti dobro izkoristili, je bilo v veliki meri zasluga dejstva, da je vlogo predstavnika poljskih klasičnih filologov po drugi svetovni vojni že od samega začetka opravljal en sam človek — Kazimierz Kumaniecki, predvojni profesor latinščine na Varšavski univerzi, ki je zaporedoma zasedal vse ključne položaje na tem znanstvenem področju. Bil je predstojnik latinškega seminarja na Varšavski univerzi od leta 1945 do leta 1952, predstojnik Oddelka za klasično filologijo od leta 1952 do leta 1975 in predsednik Poljskega filološkega društva (PTA) od leta 1950 do leta 1977 (izvoljen devetkrat zapovrstjo). »Poljski oktober« leta 1956 je prinesel destalinizacijo in — vsaj za komunistični blok — daljnosežno liberalizacijo akademskega življenja. Kumaniecki je nemudoma postal član Poljske akademije znanosti, potem ko je že predsedoval vplivnemu odboru za preučevanje antične kulture pri Poljski akademiji znanosti, katerega člani so bili vodilni humanisti iz vseh z antiko povezanih disciplin. To mesto je neprekinjeno zasedal vse do leta 1977. Tako je imel akademski in upravni mandat, da je pred oblastmi predstavljal vso klasičnofilološko skupnost.

Z redno pomočjo in sodelovanjem Wiktorja Steffena — rojenega leta 1903, študenta Witolda Klingerja, ki je razvil lastno šolo grecistike v Poznaniu, v očeh skupnosti je utelešal vse, kar je bilo najboljšega v tradiciji Wielkopolske — je Kumaniecki izkoristil vsako priložnost, da je spodbujal klasične vede, vplival na akademska imenovanja znanstvenikov z ustreznim zaledjem in obnavljal stike z mednarodno akademsko srenjo.

POREKLO IN ZGODNJA KARIERA

Nič v predvojni karieri Kumanieckega ni kazalo na to, da bo odigral tako ključno vlogo v zgodovini klasične filologije na Poljskem. Rojen je bil leta 1905, študiral je na Jagelonski univerzi pri profesorjih Kazimierzmu Morawskemu, Leonu Sternbachu in Tadeuszu Sinku, želel se je ukvarjati z grecistiko in bizantinistiko. Čeprav je bil nedvomno nadarjen, ni dobil nadvse prestižne krakovske stolice, ki si jo je želel, in se je moral zadovoljiti s stolico na Varšavski univerzi, ki so jo obnovili po prvi svetovni vojni in je bila po njegovem mnenju drugorazredna; nastopno predavanje je imel leta 1936. Zaradi tega se je osredotočil tudi na področje latinščine. Za njegovim razočaranjem se je skrival prst usode. Z akademskega vidika se je Kumaniecki izkazal za

resnično velikega latinista, predvsem pa je po izbruhu druge svetovne vojne organiziral klasično filologijo na ilegalni Varšavski univerzi in hkrati opravljal pomembne naloge v Informacijsko-propagandnem biroju ilegalne Domovinske vojske (*Armia Krajowa*).⁵ Vojna leta so mu prinesla izkušnje, prestiž in občutek poklicanosti. Po koncu vojne je bil brez dvoma najvplivnejša osebnost med klasičnimi filologi v Varšavi in je kmalu postal enako vpliven po vsej državi.

Takrat je bil še razmeroma mlad, vodilni predstavniki te stroke so bili za generacijo starejši. Če le niso odkrito izzivali režima, so nadarjeni mladi znanstveniki v prvih letih po vojni lahko hitro napredovali in prišli do spektakularne kariere. Napačna razredna pripadnost (Kumaniecki je bil sin profesorja prava na Jagelonski univerzi, ki je bil v prvih letih druge republike vladni minister), evropska drža in zveze v poljski ilegalni državi ga dotlej še niso diskvalificirale; štiridesetletnega predvojnega profesorja so zgolj zaznamovale, postal je predmet posebne »vzgojne pozornosti«. Dolgoročno so ga nameravali prevzgojiti ali pa odstraniti. Zadeve so bile še bolj zapletene, ker je Kumaniecki neposredno prestopil iz ilegalnega odpora k politični dejavnosti; kot član krščanskodemokratske delavske stranke Karola Popiela je dobil sedež v Državnem svetu naroda (KRN). Skupaj s to skupino je postal tarča nadzora tajne policije.

KUMANIECKI IN TAJNA POLICIJA

Od profesorja in njegove žene sem izvedel marsikaj o zanimanju Državne varnosti za njegovo dejavnost že v prvih letih po vojni, o nočnih zaslišanjih in o mesecih, ko je spal popolnoma oblečen in čakal na aretacijo. Njegovo okolje se je nevarnosti zavedalo in izvolitev Kumanieckega za rektorjevega namestnika na Varšavski univerzi leta 1948 je bila verjetno poskus, da bi ga zaščitili pred represijo. V arhivih Državne varnosti sem svoje spomine lahko dopolnil in narava ukrepov proti Kumanieckemu je sedaj deloma pojasnjena.⁶ V teh dokumentih ni ničesar, kar bi kazalo, da je tajno policijo Ljudske republike Poljske zanimala njegova akademska usmeritev. Glavni razlog, da so ga zasledovali, je bila njegova medvojna dejavnost v krščansko-demokratski organizaciji *Unia*, ki se je zavzemala za zvezo ali federacijo srednje- in vzhodnoevropskih narodov in seveda ni imela samo protinemškega, ampak tudi protisovjetski prizvok. Potem je tukaj še sodelovanje Kumanieckega v vodstvu frakcije Delavske stranke [*Stronnictwo Pracy*], ki je ostala lojalna

5 Bil je eden izmed pobudnikov in od leta 1942 predstojnik pododdelka diverzantske enote »N«, namenjene zavajanju in demoralizaciji okupatorjeve vojske. Bil je tudi borec v varšavski vstaji (1944), delal je na radijski postaji Błyskawica (Blisk) in je napisal bojno pesem Armie Krajowe, za katero so ga navdihnile Tirtajeve himne.

6 Na osnovi dokumentov, ki jih je našel in opisal dr. Jan Stanisław Ciechanowski za projekt *Gnothi seauton*.

londonski vladi v izgnanstvu, torej politične skupine, ki se je leta 1946 umaknila v ilegalo. Kumaniecki, ki je bil od septembra 1945 med poslanci stranke v Državnem svetu naroda (KRN), je takrat javno vrnil svojo poslansko izkaznico za KRN. Zdi se, da je bil avgusta 1948 nekaj časa zaprt, čeprav to dejstvo še ni nedvoumno potrjeno. Obstaja poročilo iz februarja 1949, v katerem je zloglasna polkovnica Julia Brystygier, načelnica petega oddelka na Ministrstvu za državno varnost, namestniku ministra predlagala, naj Kumanieckega aretirajo. »Kot namestnik rektorja na Varšavski univerzi je s svojim nedemokratskim in protivladnim odnosom izvajal očitno destruktiven vpliv na univerzitetno mladino, tudi s sovražnimi ideološko-vzgojnimi podtikanji.«⁷ Ne vemo, ali je nepodpisano poročilo samo osnutek ali kopija uradnega dokumenta.

Drug motiv, ki je očitno prisoten v dokumentih, zadeva leta 1948–1956 in je povezan s pripravami na procese proti bivšim aktivistom prepovedane Delavske stranke in proti ljudem, povezanim z organizacijo *Unia*; Kumanieckega so osumili sodelovanja pri vohunjenju za vlado v izgnanstvu. Med drugim so ga osumili za skrivanje in razpečevanje denarja, poslanega iz Londona.⁸ Leta 1950 ga je tajna policija preiskovala tudi kot morebitnega agenta pri ilegalni vojaški organizaciji Svoboda in neodvisnost [*Wolność i Niepodległość*]. Konec oktobra 1956 so to smer preiskave opustili.⁹ Kot vidimo iz dosjejev Varnostnega urada (UB), je Kumaniecki spretno pričal in se pogovarjal z agenti, ki so ga skušali »razkrinkati«, ne da bi jim dal kakšno informacijo o drugih.

Če povzamemo, arhivi po vsem sodeč razkrivajo vztrajna prizadevanja v letih 1946–1956, da bi pripravili politični proces, ki bi pripeljal do aretacije Kumanieckega. Vendar pa še ni mogoče predložiti popolnih, dokumentiranih sklepov, ki bi razkrivali podrobnosti predvidenega scenarija. Na osnovi svojih pogovorov s Kumanieckim lahko potrdim, kako je bil v tem času prepričan o stalni nevarnosti, da ga bodo izločili iz akademskega življenja ali ga vsaj oropali položaja med poljskimi klasičnimi filologi. Če bi do tega zares prišlo, bi ga najverjetneje nadomestil Bronisław Biliński, zelo dober znanstvenik, vnet vojščak in navdušen zagovornik marksistične teorije — ki pa ni bil član partije! Skozi več let (1953–1956) je poskušal prevzeti mesto Kumanieckega v klasičnofiloloških krogih, pri čemer je nasprotoval njegovi obravnavi klasičnega izročila kot dela evropske in nacionalne kulturne dediščine ter je uveljavljal marksistično reinterpretacijo preučevanja antike, oprto na sovjetski model.¹⁰ Najbrž je v okviru tega načrta Biliński bliskovito napredoval in bil leta 1954 premeščen iz Vroclava na mesto profesorja v Varšavi.

7 Arhiv Instytutu za narodni spomin, Varšava, kasneje s kratico AIPN, sklicna številka IPNBU 0192/590, zv. 195, poročilo namestniku ministra generalu Romkowskemu, 26. februar 1949.

8 AIPN, sklicna številka IPNBU 0192/590, zv. 195.

9 Gradivo, odobreno za prenos v arhive 8. novembra 1956, povezano z zadevo 33, kriptonom »Cezary« (AIPN, sklicna številka IPNBU 0192/590, zv. 194).

10 Med najinimi stiki v zgodnjih sedemdesetih Biliński sploh ni skrival svojega kritičnega pogleda na ideološki vpliv Kumanieckega med poljskimi klasičnimi filologi.

V istem obdobju je, kot rečeno, poljsko ministrstvo za visoko šolstvo omejevalo dostop do študija klasične filologije. Hkrati s temi omejitvami je tisk začel napadati uredniško politiko *Meandra*, mesečnika, ki ga je urejal Kumaniecki. Mesečnik so obtoževali, da poskuša javno mnenje oblikovati v duhu antisocializma.¹¹ Položaj je izkoristilo združenje *Pax*, laična katoliška organizacija, ki je želela imeti v obdobju stalinizma monopol nad predstavljanjem poljskih katoličanov in njihovimi stiki z oblastjo. Kumanieckega je poskusilo odstraniti prav v času, ko so potekale opisane dejavnosti Ministrstva za javno varnost. Njihovo glasilo *Życie i myśl* [Življenje in misel] je objavilo obširen članek izpod peresa asistenta Kumanieckega, ki se je zavzel za spremembo v usmeritvi raziskav v klasični filologiji in je dajal za vzor pristop Bilińskiego. Organizacija *Pax* je sugerirala, da bi bilo pod temi pogoji klasičnofilološki skupnosti mogoče zagotoviti politično varnost.

Oktober 1956 je bilo teh naklepov konec. Bronisława Bilińskiego so poslali na službovanje v tujino, kar je terjalo zaupanje tajne policije, in sicer na raziskovalno postajo Poljske akademije znanosti v Rimu. Priprave na proces proti Kumanieckemu so bile prekinjene.

ODPOR Z AKADEMSKO ODLIČNOSTJO

Kumanieckemu je uspelo, da je med klasičnimi filologi prevzel podobno vlogo kot Tadeusz Manteuffel, Aleksander Gieysztor in Stefan Kieniewicz na področju zgodovinskih ved. To ni nobeno naključje. Vsi ti so bili med vojno člani Informacijsko-propagandnega biroja glavnega štaba Domovinske vojske (AK). V tem krogu so se že zgodaj leta 1945 odločili, da se ne bodo pridružili oboroženemu protisovjetskemu odporu, temveč bodo opravljali delo za skupnost. Gieysztor je profesorju Karolu Modzelewskemu povedal, kako mu je Tadeusz Manteuffel naročil, naj delegatu poljskih oboroženih sil in vodji Informacijsko-propagandnega biroja domovinske vojske (BIP), polkovniku Janu Rzepeckemu, izroči izjavo v imenu cele skupine: »Ne gremo v gozd, gradit gremo univerzo.«¹² Na področju zgodovinopisja so dejavnosti skupine privedle do Oddelka za zgodovino na Varšavski univerzi, dosežkov katerega ni mogoče preceniti. Kumaniecki je šel po njihovih stopinjah.

Podobno kot Aleksander Gieysztor je po letu 1956 tudi Kumaniecki postal neuradni ambasador poljske znanosti in tako so ga obravnavali tudi v akademskih krogih v zahodni Evropi. Vloga ambasadorja, ki odpira vrata v Evropo, je bila posebej važna za obnavljanje stikov po stalinističnem obdo-

11 Kampanji sta se pridružila kulturna tednika *Szpilki* (marca 1953) in *Przegląd Kulturalny* (maja 1953), pa tudi znanstveni četrtletnik *Kwartalnik Historyczny* 60 (1953): 3.

12 Govor Karola Modzelewskiego iz leta 2004 na konferenci v Centru za preučevanje tradicije klasičnih jezikov na Poljskem in v vzhodni in srednji Evropi (danes Fakulteta »Artes Liberales«) o etiki odpora na Varšavski univerzi.

bju. Ta položaj ni bil obremenjen z nobenimi posebnimi političnimi obveznostmi. V nasprotju s tem, kar se je denimo dogajalo v Vzhodni Nemčiji, se na Poljskem v takšnih vlogah niso nujno pojavljali ljudje, ki jim je partija zaupala; lahko so jih prevzemali tudi ljudje, ki so simbolizirali neprekinjenost izročila, celo kak veteran Domovinske vojske brez vsake zveze z Državno varnostjo. To je bila poljska posebnost med državami komunističnega bloka, posebej na prestižnih akademskih področjih z majhno politično težo.¹³

Kumaniecki je bil odličen diplomat, imel je precej osebnega šarma in nenazadnje poseben govorniški talent. Znal je vzpostaviti stik z raznoliko in multidisciplinarno publiko. Starejša generacija filologov v številnih državah se še vedno spominja njegove legendarne zmožnosti, da govori latinsko, kot da bi to bil živ jezik, ne v slogu današnje *Latinitas viva*, temveč v tradiciji izdelanega ciceronskega diskurza. Svoj mednarodni položaj — bil je na primer predsednik Union Académique Internationale — je izkoriščal za to, da je klasičnim filologom iz drugih držav komunističnega bloka, zlasti iz Vzhodne Nemčije, omogočal stike z Zahodom. Po svojih najboljših močeh je zagovarjal njihove interese v Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques (FIEC), v okviru fundacije Hardt in široke mreže kontaktov, ki mu jih je uspelo navezati.

IZROČILO POLJSKE KLASIČNE FILOLOGIJE

S tem je Kumaniecki nadaljeval izročilo, v katerem so ga vzgajali v mladosti na Jagelonski univerzi. Očitno je sledil zgledu enega od svojih profesorjev, Kazimierza Morawskega, ki je pred prvo svetovno vojno preobrazil klasično filologijo na Jagelonski univerzi in Akademiji za umetnost v center za evropsko promocijo Poljske, ki takrat kot država ni obstajala. Poljska klasična filologija je postala del evropskega akademskega sveta v sedemdesetih letih devetnajstega stoletja po zaslugi ustanovnih očetov Ludwika Ćwiklińskiego in Kazimierza Morawskega. Po šolanju v Berlinu sta se preselila v Galicijo, kjer si je poljski izobraževalni sistem ravno pridobil avtonomijo, in prevzela stolici na univerzah v Lvovu in Krakovu. Ćwikliński je leta 1839 ustanovil Poljsko filološko društvo (PTA) in glasilo *Eos*, Morawski pa je postavil osnove akademske skupnosti, ki je bila zmožna vstopiti v dialog z evropskimi znanstveniki. Kot prvi je poljski klasični filologiji zastavil naloge, ki so daleč presegale lokalne in regionalne ambicije. Imel je drzen načrt, da bo preučevanje antike spremenil v eno izmed glavnih orodij za ozaveščanje evropske javno-

13 Zelo zanimivo pričevanje iz oktobra 1960 se je ohranilo v dosjelih tajne policije: uradnik, ki se je v imenu Državne varnosti pogovarjal s Kumanieckim, je zabeležil, da je zaradi njegovega izjemnega akademskega položaja opustil nadaljnje poskuse, da bi profesorja pridobil za sodelovanje in ga »vključil v napredno politično dejavnost« (AIPN, sklicna številka IPNBU 0192/590, zv. 195).

sti o tem, da je poljska klasična filologija lahko partnerka narodom, ki so tedaj vodili področje, znano kot *Altertumswissenschaften*. Svoje wielkopolsko prepričanje o koristnosti pozitivističnega dela za skupnost je združil s svojimi močnimi zvezami med krakovskimi konservativci. Skoraj pol stoletja je bilo njegovo mnenje odločilno pri imenovanjih na katedre za latinščino na poljskih univerzah in pri usmerjanju akademske poti dveh zaporednih generacij klasičnih filologov.¹⁴

Zaradi smeri, ki jo je ubrala zgodovina, so morali Poljaki, ki so preživel drugo svetovno vojno in se vrnili delat na univerze, s svojo dejavnostjo nadaljevati v povsem novih razmerah nesuverene države, odrezane od preostale Evrope z železno zaveso. Paradoksalno bi lahko rekli, da so bili v podobnem položaju, v kakršnem sta na poljskem ozemlju rasla Ćwikliński in Morawski. Vse slabe strani takšnega položaja so očitne, imel pa je tudi eno dobro plat. Znanstveniki iz slabše zastopanih disciplin so spet lahko prestopali meje svoje akademske dejavnosti, delovali kot ambasadorji poljske kulture v tujini in igrali neprimerno večjo vlogo, kot bi jo v običajnem akademskem življenju.

V letih 1956–1977 je tako Kumaniecki prevzel podobno vlogo, kot jo je imel Kazimierz Morawski v letih 1885–1924. Pravzaprav se je v svojem delovanju dokaj zavestno vzoroval po Morawskem. Spomnim se najinih pogovorov o tem. Skušal je preprečiti, da bi se poljska klasična filologija zaprla vase, hkrati pa je podpiral razvoj neolatinističnih študij na Poljskem in je začel izdajati zbirko z naslovom *Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi* v več kot dvajsetih zvezkih. Kumaniecki je tudi zapustil enake nasvete za prihodnost kot Morawski in je predlagal izdajanje obsežnih zbirk neolatinške proze — epistolografija, razprave, govori — ki bi bile pomembne za poljsko izročilo in zelo zanimive za evropske bralce. Njegovo zamisel danes uresničuje projekt *Dantiscus*, ki je začel evropski epistolarij škofa in diplomata Janeza Dantiska (1485–1584) objavljati v mednarodnem okviru.¹⁵

CICERON IN NJEGOV POMEN

Kumanieckemu je mesto v svetovni klasični filologiji zagotovilo preučevanje Cicerona. Dokaj nenavadno je, da se ni pred vojno nikoli ukvarjal s Ci-

14 Več o Kazimierzu Morawskem v študiji Mariana Plezie, *Z dziejów filologii klasycznej w Polsce* [Iz zgodovine klasične filologije na Poljskem], ur. Barbara Brzuska (Varšava: Nakł. Polskiego Tow. Filologicznego, 1993), 137–167. O odnosu med poljsko klasično filologijo in evropsko znanostjo v devetnajstem in dvajsetem stoletju glej moj članek »Polskaja klasičeskaja filologia — evropejskaja i nacionalnaja«, v *Nacionalnaja humanitarnaja nauka v mirovom kontekste: Opyt Rossii i Polši*, ur. Irina Savelieva in Jerzy Axer (Moskva, 2010), 19–33. Poljska izdaja je izšla leta 2011.

15 Glej »Johannes Dantiscus and Res Publica Litteraria Europaea«, v: *Corpus Epistularum Ioannis Dantisci: A Project of Edition*, ur. Anna Skolimowska (Varšava: OBTA; Krakov: Poljska akademija znanosti in umetnosti, 2003). V letih 2004–2011 je izšlo pet zvezkov pod uredniškim vodstvom Anne Skolimowske in podpisanega.

ceronom. Opazimo lahko jasno povezavo med tem interesnim področjem, njegovo življenjsko izkušnjo in novim položajem, v katerem se je znašla Poljska v času sovjetske nadvlade. Preučevanje Cicerona je postalo v pisanju Kumanieckega vodilna tema po prelomnem oktobru 1956. Leta 1957 je Kumaniecki organiziral mednarodni kongres v Varšavi, ki je obeležil dvatisočletnico smrti zagovornika rimske republike.¹⁶

Politično sporočilo te prireditve je bilo jasno. V izročilu Poljsko-litovske zveze med šestnajstim in osemnajstim stoletjem je Ciceronova osebnost predstavljala republikanske vrednote in svoboščine. Ciceronske študije so bile tudi najprivlačnejši in najoriginalnejši del *Zgodovine rimske književnosti* Morawskega,¹⁷ in največji dosežek Tadeusza Zielińskiego je bila monografija z naslovom *Cicero im Wandel der Jahrhunderte*.¹⁸ Lahko bi rekli, da je šlo za kontinuiteto poljske zgodovinske izkušnje in akademskega ciceronstva; k razpravi o Ciceronovi vlogi v evropski kulturi je tradicija poljskega izobraženstva prispevala poseben ton.¹⁹

V letu 1957 je Kumaniecki napisal monografijo *Ciceron in njegovi sodobniki* [*Cycon i jego współcześni*],²⁰ ki jo Evropa pozna v italijanskem prevodu *Cicerone e la crisi della repubblica romana*, objavljenem v Rimu leta 1972. Šlo je za polemiko s knjigo Jérôma Carcopina *Les secrets de la correspondance de Cicéron* (Pariz 1947).²¹ Hkrati je šlo za knjigo o trpljenju poljskega izobraženstva po padcu druge republike, pa tudi o spremembi političnega sistema.

Dokaj očitno je, zakaj so Francozi s svojo vichyjsko izkušnjo in Italijani z lastno različico fašizma tako zlahka dojeli pogled na dileme in moralno dvournost v Ciceronovem ravnanju, kot ga je predstavil Kumaniecki, ko je združil svoje vrhunsko poznavanje antike z nedavno izkušnjo druge svetovne vojne in spremembe političnega sistema. Dodati moramo, da ta knjiga ni pomenila konca, temveč začetek v široko zastavljenem programu raziskav, ki je vključeval tekstno kritiko (*ars critica*), analizo govorov, rekonstrukcijo izgubljenih del in študije o ciceronovski etiki.²²

16 Prim. *Acta sessionis Ciceronianae diebus 3–5 mensis Decembris a. 1957 Varsoviae habitae*, ur. Kazimierz Kumaniecki (Varšava: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960).

17 Kazimierz Morawski, *M. Tullius Cicero: życie i dzieła* [Mark Tulij Cicero: življenje in dela] (Kraków: Akademia Umiejętności, 1911), ki je drugi zvezek njegove *Zgodovine latinske književnosti*.

18 Tadeusz Zieliński, *Cicero im Wandel der Jahrhunderte* (Leipzig: Teubner, 1897). Zadnja izdaja, ki jo je revidiral in razširil Zieliński, je izšla leta 1929.

19 To ciceronsko šolo so pozneje (vključno z objavljanjem tekstov v zbirki *Bibliotheca Teubneriana*) nadaljevali učenci Kumanieckega (Elżbieta Olechowska, Jan Maślowski, Jerzy Axer); danes jo nadaljujejo že njihovi študentje (Katarzyna Marciniak).

20 Knjigo je objavila založba Czytelnik v Varšavi leta 1959.

21 Angleški prevod Emily O. Lorimer, *Cicero: The Secrets of His Correspondence* (London: Routledge & Kegan Paul, 1951), v dveh zvezkih.

22 Tu ne navajam dosežkov Kumanieckega pri preučevanju Cicerona, edinstvenosti njegove izdaje razprave *De oratore* v Teubneriani in njegovih del o delno ohranjenih govorih, saj študija ne obravnava njegovega akademskega dela, temveč se omejuje na teme, povezane z njegovo politično držo in njegovim pogledom na novi sistem. Literatura, povezana z njegovim znanstvenim delom, je navedena v bibliografski beležki na koncu tega prispevka.

POLITIČNI REALIZEM KUMANIECKEGA

Politična drža Kumanieckega v času Ljudske republike Poljske je bila »realistična«. Potem ko se je odločil, da se bo posvetil delu za skupnost, je pristal tudi na to, da se bo sistemu občasno poklonil. To je počel z zelo zadržanimi — v primerjavi s takratno prakso — besednimi dajatvami s priložnostnim satiričnim podtonom.²³

Leta 1964 je podpisal znamenito »Pismo štiriintridesetih«, ki so ga vodilni pisatelji in intelektualci napisali ministrskemu predsedniku. V njem so zahtevali več ustvarjalne svobode in manj cenzure. Vendar je — skupaj z manjšim delom te skupine — podpisal tudi pismo *Timesu* v protest proti načinu, kako je radio Svobodna Evropa interpretiral to akcijo. V sedemdesetih letih, ko sem bil po marčevskih dogodkih leta 1968 in po vdoru na Češkoslovaško profesorju zelo blizu, je njegov odnos postajal radikalnejši — in enako je veljalo za njegov zgodovinski spomin. V pogovorih sva se velikokrat osredotočala na dileme narodnih vstaj, na smiselnost oboroženega upora in na meje sprejemljivega kompromisa. Iz teh pogovorov se spominjam svojega vtisa, da je Mark Tulij Cicero pravzaprav sogovornik Kumanieckega v razpravah o naravi političnih sistemov, ki so poteptali pravico — in obenem silili državljane, ki so želeli služiti domovini, k neprestanemu sklepanju kompromisov z lastno vestjo.

V tem času sem spremljal delo Kumanieckega na novi knjigi; umrl je, preden jo je dokončal. Šlo naj bi za spomine Oktavijana Avgusta. Kumaniecki sam je napol v šali dejal, da bi bili izkušnji nacizma in stalinizma primernejši za knjigo z naslovom *Cezar in njegova banda*. Zdi se, da si je iskal nekakšno zatočišče, ko se je vračal k svoji predvojni zamisli o preučevanju avgustejske dobe. Pomislil sem, da to ne bo obrodilo uspeha, saj je svet okrog njega prinašal drugačne izzive od tistih, s katerimi so se soočali pristaši in nasprotniki rimskega vladarja in njegove državne reforme.²⁴

ZAPUŠČINA

Kumaniecki je umrl leta 1977. Dvanajst let pozneje, leta 1989, je Centro Ciceroniano — v tistem času orodje zunanje politike italijanske vlade — predstavil svojo pobudo za *Colloquium Tullianum* v Varšavi, pod geslom »Cicero in družba« in v prisotnosti italijanskega predsednika in zunanjega ministra.

23 Glej denimo njegov uvod h *Kulturi starożytnej Grecji i Rzymu* [Kultura stare Grčije in Rima] (Varšava: PWN, 1954), kjer je ironično citiral *Krótki kurs historii WKP(b)* [Kratki kurz zgodovine VKP(b)] kot znanstveni vir.

24 Odlomek iz te knjige je na osnovi osnutkov zanjo pred kratkim izšel s pronicljivim uvodom Katarzynie Marciniak, »Ja, August... Ostatnia rola Kazimierza Kumanieckiego« [Jaz, Avgust ... Zadnja vloga Kazimierza Kumanieckega], v: Kazimierz Kumaniecki, *August* [Avgust], ur. Anna Zawalska (Varšava: Varšavska univerza, 2010), 5–27.

Kongres je potekal od 11. do 14. maja, nekaj tednov pred junijskimi parlamentarnimi volitvami. To so bile prve svobodne volitve po drugi svetovni vojni in so zaznamovale padec komunizma na Poljskem. V skladu z namenom organizatorjev kolokvija so o Ciceronu ponovno govorili kot o »slu svobode«. Republikanski program v njegovih delih je bil na tem kolokviju odkrito uporabljen kot sporočilo Evrope v podporo zagovornikom demokratičnih sprememb na Poljskem. Klasičnofilološka skupnost je čutila, da žanje sadove strategije, ki jo je Morawski razvil v času poljske razdeljenosti in ki jo je Kumaniecki uresničeval v času Ljudske republike Poljske.²⁵

Bilo je več prizadevanj, da bi s tem modelom dejavnosti nadaljevali še v devetdeseta leta. Klasičnofilološki skupnosti je omogočal, da je razširila vlogo poljskih klasičnih filologov v ustanovah kot *Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques* (FIEC).²⁶ Kumaniecki je organiziral FIEC *Assemblée Générale* v Varšavi leta 1961 kot del politične odjuge po oktobru 1956. Kot predsednik PTF sem nato organiziral *Assemblée Générale* v Varšavi leta 1997, ob petdeseti obletnici te ustanove; dogodek je bil zasnovan kot izraz podpore novi Poljski.²⁷

LATINSKO IZROČILO NA POLJSKEM

Klasični filologi in poljska inteligenca v komunistični Poljski so nasploh verjeli, da se z ohranjanjem duha latinskega izročila zoperstavljajo sovjetizaciji; da ima to izročilo vzgojno prepričljivost, s pomočjo katere se bodo ljudje nato pripravljali zavzeti za svobodo. Bili so mnenja, ki ga je izrazil Jerzy Stempowski v pismih Jerzyju Giedroycu, uredniku revije *Kultura* s sedežem v Parizu, februarja 1956:

Poljski odpor proti sovjetizaciji [...] temelji na izročilih kulture, preprosteje povedano, na latinščini in klasicizmu. Celo Ukrajina, ki se je je latinščina najmanj dotaknila, je v svojem boju proti sovjetizaciji proizvedla klasiistične in parnasovske pesnike; te so nato po ukazu Stalina, ki je prepoznal njihov pomen, kruto pokončali. [...] Če se Poljaki v sedanjih razmerah ne bodo sovjetizirali, do tega ne bo prišlo predvsem zato, ker imajo drugačno

25 Prispevki s konference so izšli kot *Ciceroniana: Atti del VII Colloquium Tullianum*, Centro di Studi Ciceroniani (Rim, 1990), vključno z izjemno spodbudnim govorom predsednika Centra in italijanskega zunanjega ministra Giulia Andreottija, ki je jasno namigoval na poljsko politično situacijo; prim. 14–18. Glej tudi prospekt *Cicero Polonorum: Colloquium Tullianum Anni MCMLXXXIX* (Varšava: Polska Akademia Nauk, 1989), ki ga je za to priložnost natisnila Poljska akademija znanosti.

26 PTF je bil leta 1948 eden izmed petnajstih ustanovnih članov tega svetovnega parlamenta klasičnih filologov; Jerzy Manteuffel je bil za podpredsednika izvoljen v znamenje podpore Poljski v njenem najhujšem obdobju (1948–1951).

27 *Eos*, Supplementum ad vol. 84, 1996 [1997], *Actes de la 24e Assemblée Générale de la Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques (FIEC)*, Varšava, 21.–24. avgust, 1997 (Varšava: Societas philologica Polonorum, 1997).

preteklost, ker so druge baže kot Moskvičani in ker je bila pred komaj sto tridesetimi leti njihov uradni jezik latinščina.²⁸

Stempowski je nameraval v tistem času napisati knjigo o Ovidiju, saj je domneval, da bi ob dvatisočletnici pesnikovega rojstva lahko prispevala k prenovi povezave vzhodno- in srednjeevropskih narodov z latinskim izročilom. Kumaniecki je sam gotovo črpal iz istega prepričanja in prav v duhu te paradigme je tudi razumel Ljudsko republiko Poljsko kot nadaljevanje delitev Poljske. V znanstvenem opusu Kumanieckega ima pomembno mesto njegov prevod Tukididove *Zgodovine peloponeške vojne*, ki je nastal med nemško okupacijo in je bil objavljen leta 1953. Poleg Jerzyja Stempowskega, Arnolda Toynbeeja in Czesława Miłosza je bil tudi Kumaniecki del evropske intelektualne elite, ki je evropski *mene, tekeli, faresi* brala skozi Tukidida.

POKOMUNISTIČNA REALNOST

Kongres ob stoletnici PTF, ki je leta 1994 potekal v Krakovu, je potrdil, da je skupnost klasičnih filologov iz obdobja Ljudske republike Poljske izšla s popolno zavestjo o kontinuiteti svoje tradicije — in z močnim občutkom poslanstva.²⁹ Toda ob predsedovanju kongresu sem dobil vtis, da je strategija za prihodnost veliko manj jasno načrtovana. Poljski klasični filologi niso bili pripravljeni na delovanje v svetu, kjer je izobraževalna revolucija pred več kot četrto stoletje klasični filologiji dokončno odvzela njeno vlogo varuha brezčasne dediščine evropske kulture.

Na predvečer poljskega vstopa v EU je imela skupnost poljskih klasičnih filologov močno oporišče v visokem šolstvu — sto trideset akademskih profesorjev, ki so se ukvarjali z antiko, in skoraj pol jih je bilo klasičnih filolo-

28 Deli pisem s 7. in 27. februarja 1956 so navedeni po Krystyni Kersten, *Między wyzwoleniem a zniewoleniem: Polska 1944–1956* [Med osvoboditvijo in zasužnjenjem: Poljska 1944–1956] (London: Aneks, 1993); prim zlasti poglavje »Powojenne wybory intelektualistów« [Povojne izbire intelektualcev], 118 in nasl.

29 Glej pismo profesorja Wiktorja Steffena članom Poljskega filološkega društva, prebrano na kongresu ob stoletnici PTF v Krakovu leta 1994 in objavljeno v študiji *Antiquorum non immemores: Polskie Towarzystwo Filologiczne 1893–1993*, ur. Anna Szastyńska-Siemion in Jerzy Łanowski (Varšava: Polskie Towarzystwo Filologiczne, 1999), Acta Societatis Philologiae Polonorum, zv. 3, ur. Jerzy Axer, 9–14. Ta zvezek vsebuje tudi oris stoletne zgodovine grecistike, latinistike, bizantinistike, medievalistike in novolatinistike na Poljskem, skupaj s temeljno bibliografijo in zgodovino revije *Eos*. Glej tudi povzetke, narejene po obeh svetovnih vojnah: Jan Sajdak, »Filologia klasyczna w Polsce« [Klasična filologija na Poljskem], v: *Polska w kulturze powszechnej* [Poljska v splošni kulturi], zv. 2, ur. Feliks Koneczny (Krakov: Krakowska Ekspozytura Biura, 1918), 95–129; Seweryn Hammer, *Historia filologii klasycznej w Polsce* [Zgodovina klasične filologije na Poljskem] (Krakov: PAU, 1948); gl. tudi Władysław Madyda, »Z dziejów filologii klasycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim« [Iz zgodovine klasične filologije na Jagelonski univerzi], v: *Wydział Filologiczny UJ: Historia katedr*, ur. Alfred Zaręba in Witold Taszycki (Krakov: Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filologiczny, 1964), 81 in nasl.

gov.³⁰ Vendar pa se ta skupnost še ni zavedala, da »latinsko cesarstvo znaka« (če parafraziramo slavno knjigo Françoise Waquet)³¹ ne obstaja več.

BIBLIOGRAFSKA OPOMBA

Kronološki seznam objav o življenju in delu Kazimierza Kumanieckiego — O. Jurewicz, »Kazimierz Feliks Kumaniecki: 30 lat pracy naukowej i dydaktycznej«, *Życie Szkoły Wyższej* 12 (1957): 63–66; idem, »Kazimierz Feliks Kumaniecki w 30 rocznicę pracy naukowej i dydaktycznej«, *Eos* 49, fasc. 2 (1959): 25–44; idem, »K. F. Kumaniecki: Zum 30. Jahrestag seiner wissenschaftlichen und didaktischen Tätigkeit«, *Das Altertum* 5 (1959): 248–256; idem, »Kazimierz Kumaniecki (Sylwetki naukowe członków PAN)«, *Nauka Polska* 12 (1964): 68–73 (angleška verzija v *Review of the Polish Academy of Science* 9, 1 (1964): 61–63; ruska *Žurnal PAN* 61–62, 1 (1964); idem, »Spis prac dra Kazimierza Kumanieckiego (za lata 1926–1967)«, *Eos* 56, 1 (1966): 26–38; idem, »Kazimierz Feliks Kumaniecki w życiu nauki, działalności popularyzacyjnej i społecznej«, v: C. F. Kumaniecki, *Scripta Minora*, Wrocław–Varšava–Kraków, 1967, xiv-xli; W. Steffen, »Praefatio«, v: Kumaniecki, *Scripta Minora*, ix-xiii; J. Mańkowski, »Talentem, pracą, sercem«, *Meander* 12 (1967): 369–391; M. Cytowska, H. Szelest, »K. F. Kumaniecki w sześćdziesięciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej«, *Eos* 56 (1966): 23–28; R. Verdière, »Préface«, v: *Ciceroniana: Hommages à Kazimierz Kumaniecki*, ur. A. Michel in R. Verdière, *Roma Aeterna* 9 (1975), vii–x, 1–9; W. Steffen, »Kazimierz Kumaniecki jako hellenista«, *Meander* 32 (1977): 451–464; idem, »Kazimierz Feliks Kumaniecki, 1905–1977«, *Nauka Polska* 1/10 (1977): 215–218; idem, »Kazimierz Feliks Kumaniecki«, *Eos* 67 (1979): 5–44; M. Cytowska, H. Szelest, »Kazimierz Kumaniecki jako latynista«, *Meander* 32 (1977): 465–487; J. Domański, »Profesor Kazimierz Kumaniecki 1905–1977«, *Więź* 11 (1977): 14–24; M. Grzesiowski, »Nad Horacym«, *Meander* 32 (1977): 497–503; B. Kurzynina, A. Sadurska, »Życie i dzieło K. Kumanieckiego«, *Archeologia* 29 (1978): 151–152; K. Michałowski, »Wspomnienie o Kazimierzu Kumanieckim«, *Meander* 32 (1977): 1–5; M. Plezia, »Prace Kazimierza Kumanieckiego nad literaturą łacińsko-polską«, *Meander* 32 (1977): 479–486; M. Starowieyski, »*Amicus inter amicos* (Wspomnienie o Profesorze Kazimierzu Kumanieckim)«, *Znak* 11/12 (1977): 1440–1448; O. Jurewicz, »Kazimierz Feliks Kumaniecki, Filolog — Humanista — Nauczyciel — Organizator nauki (18. 5. 1905–8. 6. 1977)«, *Przegląd Humanistyczny* 1984: 75–102 (s trenutno najpopolnejšo bibliografijo profesorjevih del); J. Axer, »Profesor

30 Glej geslo »Polen« v: *Der Neue Pauly: Enzyklopädie der Antike; Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte*, 15/2 (Stuttgart: J.B. Metzler, 2002), urednika gesla Jerzy Axer in Jerzy Kolendo, 391–411.

31 Françoise Waquet, *Le latin ou l'empire d'un signe: XVIe–XXe siècle* (Pariz: Editions Albin Michel, 1998), angleška izdaja kot *Latin Or the Empire of a Sign: From the Sixteenth to the Twentieth Century*, prev. John Howe (New York: Verso, 2001).

Kazimierz Kumaniecki — edytor», *Przegląd Humanistyczny* 3 (1989): 153–157; J. Ciechanowicz, *Medea i czereśnie: Rozmowy o starożytności*, Varšava: Krąg-Volumen, 1994 [intervju z Jerzym Axerem, 60–64]; J. Mańkowski, »Prof. Kazimierz Kumaniecki (Członek honorowy PTF — 1967)«, v: *Antiquorum non immemores ... Polskie Towarzystwo Filologiczne 1893–1993*, Acta Societatis Philologiae Polonorum, zv. 3, ur. J. Łanowski in A. Szastyńska-Siemion, Varšava–Vroclav, 1999, 303–308; J. Domański, »Na studiach (1947–1951)«, *Meander* 62 (2007): 151–179; K. Marciniak, »Ja, August ... Ostatnia rola Kazimierza Kumanieckiego«, v: *K. Kumaniecki*, ur. Zawalska, Varšava, 2010; J. Axer, »Polskaja klassičeskaja filologija — evropejskaja i nacjonalnaja«, v: *Nacjonalnaja gumanitarnaja nauka v mirovom kontekste: Opyt Rosii i Polši*, ur. J. Axer in I. Savelieva, 19–33, Moskva, 2010; v poljščini kot »Polska filologia klasyczna: europejska i narodowa«, v: *Humanistyka krajowa w kontekście światowym: Doświadczenie Polski i Rosji*, ur. J. Axer, I. Savelieva in J. Kieniewicz, 29–40, Varšava, 2011; J. Axer, »Latin as a Sign of Life? The Reception of the Ancient Tradition as a Marker in the Analysis of the Sovietisation Process in Poland«, v: *Philosophy, Society, and the Cunning of History in Eastern Europe*, ur. C. Bradatan, London in New York, 2012, 119–127.

Prevedla Lara Unuk